
Рецензії

РОЗКОДОВУЮЧИ МАГІЮ ЗАКАРПАТТЯ

Марина ДЕМЕДЮК
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>
кандидатка філологічних наук, наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ фольклористики,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: mdemedyuk@gmail.com

**Тиховська О. Магія та міфологія
в українському фольклорі Закарпаття:
етнопсихологічний аспект. Ужгород:
РІК-У, 2021. 512 с.**

Міждисциплінарний характер сучасного фольклористичного дискурсу спричинив переосмислення класичних жанрових підходів до аналізу тексту, уможлививши застосування методів як суміжних гуманітарних наук (етнографії, усної історії), так і ширше — негуманітарної сфери (біології, фізики тощо). Розширення горизонтів науки про усну словесність спонукає учених до пошуку нових шляхів опрацювання традиційного матеріалу. Фольклор Закарпаття цікавий насамперед тим, що концентрує в собі усе багатство класичних пісенних та прозових текстів, водночас акумулюючи й іноетнічні елементи (угорські, румунські, словацькі, польські). В обрядовій поезії, казковій прозі закарпатців з'являються мотиви та персонажі, яких ми не побачимо на інших етнографічних теренах.

Авторкою рецензованої праці є Оксана Тиховська — знана закарпатська фольклористка, яка активно апробує психоаналітичний підхід при аналізі уснословесних текстів. Пропонована монографія — це узагальнене дослідження фольклорної прози регіону з виразним міфологічним компонентом, що є своєрідним продовженням кандидатської дисертації вченої про систему персонажів чарівних казок Закарпаття. Поява вказаної праці викликана потребою всестороннього наукового дослідження масиву прозових текстів (казок, легенд, демонологічних переказів та оповідань) та обрядово-магічних дій Закарпаття. Важливою рисою є те, що дослідниця має справу із живою традицією краю.

Окреслюючи специфіку фольклору Закарпаття, Оксана Тиховська наголошує насамперед та його архаїчній природі та домінуванні містицизму у світовідчутті, що проявляється в магічних ритуалах, вірі в одухотворення природи (с. 5). Аналіз етнопсихологічної специфіки міфологічних образів та дій проведений з метою віднайти чи розкодувати семантику образів-символів у текстах та ритуалах. Застосовуючи методологію міфологічної та психоаналітичної фольклористичних шкіл, дослідниця заглиблюється у питання з'ясування глибинного змісту об'єктивованих архетипів, що уможлиблює осмислення людиною своєї індивідуальності (с. 9).

У першому розділі вчена окреслює методологію та теоретичне підґрунтя монографії. Цілком слушним є твердження, що обраний етнопсихологічний підхід дасть змогу виявити національну й загальнолюдську складові світогляду народу. Вивчення міфологічних образів поряд з магічними ритуалами

апробоване у працях провідних західноєвропейських та американських дослідників (Дж. Фрезера, М.-Л. фон Франц, Дж. Кемпбелла, К.-Г. Юнга, К.-П. Естес, Е. Ноймана та ін.), на методи яких і опирається Оксана Тиховська, вибудовуючи власну систему образів, зумовлену особливістю фольклорної системи Закарпаття. Залучає вчена і теоретичні розробки слов'янських дослідників (О. Потебні, К. Байбуріна, В. Шинкаренка, Ю. Кириленка, І. Васильєвої), які зосереджені на вивченні і трактуванні магічних ритуалів, а також праці сучасних етнопсихологів (С. Кримського, Н. Лисюк, В. Артюха), що порушують питання трансформації архетипів на національному ґрунті. В історіографічному підрозділі Оксана Тиховська підкреслює, що вивчення фольклорної традиції Закарпаття розпочинається ще в середині XIX ст. (М. Костомаров, П. Милорадович), однак ґрунтовні теоретичні праці з'явилися лише в кінці XX (П. Виноградова, Л. Мушкетик). Тексти з міфологічною складовою найкраще репрезентовані у фольклорно-етнографічних збірниках Ф. Злацького, Ю. Жатковича, М. Немеша, В. Гнатюка, Ф. Потушняка, І. Сенька.

У другому розділі авторка зосереджується на з'ясуванні психоаналітичного підґрунтя космогонічних, етіологічних та теологічних міфів у контексті світової міфології. Аналізуючи календарно-обрядові пісні та ритуали, Оксана Тиховська тлумачить міфи про створення світу як символічні інтерпретації уяв-

лень людини про сенс і циклічність життя, а також дихотомію добра і зла (с. 37). Птахів-деміургів дослідниця розглядає як виразників архетипу Самості. Влучно застосувавши ідеї М. Еліаде до українського матеріалу, авторка у дуалістичних образах Богатворця та диявола вбачає персоніфікацію двох частин людської психіки — свідомого і підсвідомого. Космогонічні міфи, на її думку, стають результатом пристосування міфологічних уявлень до звичної картини світу. З'ясовує спорідненість семантики зародку світу і зародку свідомості людини.

Оксана Тиховська простежує космогонічний міф про створення світу з яйця, який трансформується з плином часу у казковий сюжет «Яйце-райце» та писанкову символічну орнаментику. Астральні образи авторка розглядає як виразники архетипної семантики та втілення морально-етичного ідеалу, до якого слід прагнути (с. 73). Слушною видається думка дослідниці, що образи язичницьких богів зазнали трансформації, втративши первісну семантику, стаючи об'єктивізацією архетипу Самості, що найяскравіше простежується в образах сонячних богів та видозміні зображення верховного бога-творця.

Щодо цього розділу праці, то доцільно, на нашу думку, висловити кілька зауважень. Так, розглядаючи персонажів слов'янської міфології, Оксана Тиховська послуговується як джерелом «Велесовою книгою», яку більшість сучасних дослідників сприймають не як автентичний твір, а фальсифікат пізнішого походження. Також з обережністю варто використовувати праці Г. Лозко та В. Войтовича, в яких міститься чимало авторських інтерпретацій слов'янських божеств. Доречнішим було б будувати висновки, опираючись на дослідження М. Костомарова, О. Потебні, В. Токарева, В. Іванова, Н. Толстого та ін.

Розкриттю етнопсихологічної специфіки магічних ритуалів та замовлянь Оксана Тиховська присвячує третій розділ дослідження. У різдвяних ритуалах вбачає відтворення процесів народження, життя, смерті людини і всесвіту крізь призму циклічності буття. Уособленням відродження до життя стають великодні ритуали, ключовими в яких авторка називає освячення хліба, писанкування як об'єктивізацію великого вогню. Метафоричним переосмисленням мрій людства про досягнення рівня розвитку божества (с. 102) дослідниця вважає купальські ритуали. Окремо у праці проаналізовано жертвоприношення як органічну час-

тину календарних та родинних обрядів. Замовляння, клятви, прокляття розглядаються в системі координат, яку давні українці витворили для комфортного структурування власного простору. Слушною видається думка авторки про марковану належність категорій часу і простору до категорій «свій/чужий». Магічний ритуал внаслідок цього тлумачиться як взаємопереплетення часопросторових меж.

У четвертому розділі монографії з'ясовується підґрунтя уявлень про душу та дводушників в українській міфології Закарпаття. Тлумачення душі авторка розглядає у руслі психоаналітичної теорії про архетип Тіні як *alterego* людини, що здатне долати межі чужого простору. Простеживши образи самогубців (вісельників і потопельників) у народних віруваннях Закарпаття, Оксана Тиховська доводить, що їхньому формуванню сприяла психологічна потреба людей дистанціюватися від зла та хаосу, який уособлює неприродна смерть (с. 226). Демонологічні сюжети про контакт жінки з мерцем потрактовані як протистояння архетипів Аніма/Анімус. Перемога живої людини уможливується лише внаслідок домінування у її підсвідомому фемінності та материнства над руйнівним аспектом. Авторка підсумовує, що віра в трансцендентне існування душі стала основою ритуалів та оповідей, пов'язаних з пошануванням предків, що проявляється у молитвах за померлими, ритуальних відвідинах цвинтарів.

Крізь призму об'єктивізації архетипу Тіні Оксана Тиховська розглядає образи дводушників: відьми/босоркані, босоркуна, упира, нічника, вовкуна, вітряника. Поява демонологічних образів у монографії тлумачиться як сублімація страхів, неприйнятних для суспільства бажань та потягів (с. 257). Уособленням архетипу Самості називає авторка образи гонимарника, хмарника і чорнокнижника.

Завершальний розділ монографії стосується пошуку архетипної семантики персонажів-демонів, духів природи та надприродних істот у закарпатському фольклорі. Чільне місце серед демонічних персонажів Закарпаття посідає чорт, який постає уособленням зла і антигармонійності світу. Чорта і домовика Оксана Тиховська розглядає як трансформацію уявлень про темне божество, що виникли в результаті метафоричного виокремлення внутрішнього зла та агресії, акумульованих у підсвідомості. Авторка підкреслює, що уява закарпатця спроектувала на

домовика бажані можливості й вміння, недосяжні для звичайної людини, й у такий спосіб відбулася їхня компенсація (с. 348). Унікальним персонажем демонологічної прози Закарпаття є образ демона-помічника на полюванні. Авторка розглядає персонаж як втілення метафоричного *alterego* мисливця, що окреслює символічні етапи психологічної ініціації героя. Страхом людини перед незвіданістю природи дослідниця пояснює появу образів лісових чортів з виразним негативним впливом на людину. Тут варто зауважити, що було б корисним залучити дослідження з демонології В. Галайчука.

Окремим пластом демонічних персонажів Закарпаття постають жінки-демони. Образи русалок, за висновком О. Тиховської, є трансформацією давніх язичницьких богинь та персоніфікацією архетипу Аніми. Варто підкреслити, що у казкових текстах із так званими «жіночими» сюжетами ці персонажі зазнають видозміни та можуть тлумачитися як позитивне втілення двійника дівчини-героїні, виконуючи функції дарувальника чи мудрого порадики. В образі мавки/нявки, на думку авторки, об'єктивізувався страх чоловіків перед можливістю бути захопленим фемінністю. Уособленням популярного у світовій міфології образу крилатої богині вважає дослідниця повітрулю. Аналізуючи образи Доли/Недолі як об'єктивізації архетипів позитивної Тіні та Великої Матері, Оксана Тиховська доводить їхній зв'язок із уявленнями про передвизначеність людського життя. Пов'язаною з образом темної богині вважає учена і сформований на Закарпатті образ Смерті. Слушною є висновки дослідниці про антропоморфну та зооморфну іпостасі хвороб у віруваннях і казках закарпатців. Підкреслимо, що у монографії не взято до уваги низку публікацій про жіночі демонологічні образи українців Карпат сучасної львівської фольклористики С. Ягело.

Підсумовуючи, хочу зазначити, що монографія Оксани Тиховської стане вагомим внеском у сучасну українську гуманітаристику. Оперуючи величезним масивом вірувань та фольклорних наративів Закарпаття з міфологічною складовою, дослідниця зуміла витримати баланс між прикладами і тлумаченням походження явищ та їхніх проявів, що є найкращим варіантом аналізу будь-якого феномена. Дослідження буде цікаве не лише фахівцям з етнографії та фольклористики, але й широкому загалу, який прагне відкрити для себе унікальність українського Закарпаття.